

УДК 784.1:78.087.68

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-4-15>

Василь МОЙСІЮК

професор кафедри музичного мистецтва факультету культури і мистецтв, заслужений діяч мистецтв України, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9615-0577>

Василь ШКОБА

заслужений працівник освіти України, завідувач відділення музичного мистецтва та фізичної культури Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43010

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0441-2363>

Бібліографічний опис статті: Мойсіюк, В., Шкоба, А. (2025). Особливості роботи в хоровому колективі. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 113–119, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-4-15>

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ В ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ

У статті досліджено специфіку роботи в хоровому колективі, організаційні та художньо-виконавські аспекти діяльності хормейстера при роботі з різними типами хорових колективів.

Мета роботи – визначити особливості роботи з хоровим колективом на різних етапах підготовки музичного твору та виявити ключові методичні підходи до організації ефективної роботи хорового колективу.

Методологія дослідження базується на комплексному підході з використанням історичного, системно-аналітичного та практично-експериментального методів, що дозволило всебічно розглянути процеси хорової роботи, проаналізувати традиційні та інноваційні методики роботи з хоровим колективом.

Наукова новизна полягає в систематизації сучасних методик роботи з хоровим колективом та обґрунтуванні комплексного підходу до організації репетиційного процесу. Уперше проаналізовано психологічні аспекти комунікації між диригентом та учасниками хорового колективу у контексті сучасних педагогічних практик та визначено їхній вплив на якість хорового звучання.

Висновки. Встановлено, що ефективна робота в хоровому колективі потребує від хормейстера гармонійного поєднання організаційних, технічних та художньо-інтерпретаційних компетентностей. Виявлено, що процес роботи з хоровим колективом включає три взаємопов'язані етапи: організаційно-підготовчий, технічний та художній, кожен з яких має свою специфіку та методичні особливості. Доведено, що якість звучання хору напряму залежить від умінь диригента створити сприятливий психологічний клімат у колективі, налагодити ефективну комунікацію з виконавцями та впровадити системний підхід до репетиційного процесу.

Ключові слова: хоровий колектив, диригент-хормейстер, вокально-хорова робота, репетиційний процес, хорове звучання, інтерпретація, хорова педагогіка, ансамблеве виконавство.

Vasyl MOISIYUK

Professor of the Department of Musical Art, Faculty of Culture and Arts, Honored Artist of Ukraine, Lesia Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9615-0577>

Vasyl SHKOBA

Honored worker of education of Ukraine, head of the department of musical art and physical culture of the Communal Institution of Higher Education “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council, 36, Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43010

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0441-2363>

To cite this article: Moisiyuk, V., Shkoba, V. (2025) Osoblyvosti roboty v khorovomu kolektyvi [Peculiarities of work in a choral collective]. *Fine Art and Culture Studies*, 4, 113–119, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-4-15>

PECULIARITIES OF WORK IN A CHORAL COLLECTIVE

The article explores the specifics of work in a choral collective, organizational and artistic-performance aspects of the choirmaster's activity when working with different types of choral groups.

***The purpose of the study** is to determine the peculiarities of working with a choral collective at different stages of preparing a musical piece and to identify key methodological approaches to organizing effective work of a choral group.*

***The research methodology** is based on an integrated approach using historical, systematic-analytical, and practical-experimental methods, which allowed for a comprehensive examination of choral work processes and analysis of traditional and innovative methods of working with a choral collective.*

***The scientific novelty** lies in the systematization of modern methods of working with a choral collective and the substantiation of a comprehensive approach to organizing the rehearsal process. For the first time, the psychological aspects of communication between the conductor and members of the choral collective in the context of modern pedagogical practices are analyzed, and their influence on the quality of choral sound is determined.*

***Conclusions.** It has been established that effective work in a choral collective requires the choirmaster to harmoniously combine organizational, technical, and artistic-interpretational competencies. It has been revealed that the process of working with a choral collective includes three interconnected stages: organizational-preparatory, technical, and artistic, each with its specifics and methodological features. It has been proven that the quality of choral sound directly depends on the conductor's ability to create a favorable psychological climate in the collective, establish effective communication with performers, and implement a systematic approach to the rehearsal process.*

***Key words:** choral collective, conductor-choirmaster, vocal-choral work, rehearsal process, choral sound, interpretation, choral pedagogy, ensemble performance.*

Актуальність проблеми. Хоровий спів у сучасному культурно-мистецькому просторі України залишається одним із найпоширеніших видів колективного музикування та важливим чинником збереження національних музичних традицій. Підготовка висококваліфікованих фахівців у сфері хорового диригування та організація ефективної роботи хорових колективів різного типу є важливим завданням сучасної музичної освіти. Особливої актуальності ця проблематика набуває в контексті інтеграції українського хорового мистецтва до європейського культурного простору, що потребує від вітчизняних хормейстерів засвоєння новітніх методик роботи з хоровим колективом та поєднання їх із багатими національними традиціями хорового виконавства.

Актуальність дослідження зумовлена також тим, що в сучасній хоровій практиці спостерігається тенденція до ускладнення репертуару, розширення стилістичного діапазону виконуваних творів та застосування інноваційних прийомів хорового звучання, що ставить перед керівниками хорових колективів нові професійні виклики. Це потребує осмислення та систематизації методичних підходів до роботи з хоровим колективом, визначення оптимальних шляхів організації репетиційного процесу та розробки ефективних стратегій комунікації між диригентом та виконавцями.

Одночасно важливою залишається проблема психологічно-педагогічних аспектів роботи

з хоровим колективом, яка має свою специфіку залежно від віку учасників, рівня їхньої музичної підготовки та типу хорового колективу. Ці питання потребують системного дослідження та методичного обґрунтування, що зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика роботи з хоровим колективом знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, теоретичні та методичні аспекти хорової справи досліджувались у роботах В. Антонюк (2007), де авторка розглядає питання вокальної педагогіки, які є важливими для розуміння процесів звукоутворення в хоровому співі. Методичні основи роботи з хоровим колективом висвітлені у працях А. Бондаренко (2017), який аналізує основні принципи диригентсько-хорового навчання та їх вплив на якість підготовки хорових диригентів.

Важливий внесок у дослідження проблеми самостійної роботи студентів у контексті диригентсько-хорової підготовки зробила А. Бондаренко (2017), розглядаючи методичні аспекти організації самостійної роботи майбутніх хормейстерів. Психологічні аспекти роботи з хоровим колективом та питання інтелектуально-творчого розвитку студентів у класі хорового диригування досліджувалися А. Бондаренко (2019), де автор пропонує комплексний підхід до формування професійних компетенцій майбутніх хормейстерів.

Значну увагу дослідники приділяють питанням хорового виспівування та основних принципів роботи над хоровим звуком. Зокрема, ці аспекти розглядаються у роботі А. Бондаря (2017), який аналізує технічні та художні аспекти формування хорового звучання. Питання розвитку співацького голосу, що є важливим компонентом роботи з хоровим колективом, висвітлено у дослідженні О. Прядко (2016), де авторка пропонує методику розвитку вокальних навичок у контексті хорового співу.

Теоретичні основи хорознавства, включаючи історичні, теоретичні та методичні аспекти, систематизовано у роботі Т. Смирнової (2010), яка пропонує комплексний підхід до розуміння феномену хорового мистецтва та процесів керування хоровим колективом. Основи вокально-педагогічних навичок, важливих для роботи з хоровим колективом, досліджено у праці М. Жишковича (2012), де автор розглядає методичні аспекти формування вокальної техніки у контексті хорового виконавства.

Значний внесок у дослідження української вокальної школи в етнокультурологічному аспекті здійснила В. Антонюк (2001), чії праці важливі для розуміння національної специфіки хорового виконавства в Україні. Історико-культурні аспекти формування української вокальної школи, що мають безпосередній вплив на сучасну хорову практику, досліджувались В. Антонюк (2003) у контексті еволюції вокально-педагогічних традицій.

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених різним аспектам хорового мистецтва та диригентсько-хорової підготовки, питання комплексного підходу до організації роботи з хоровим колективом залишається недостатньо розробленим. Більшість наявних праць зосереджується на окремих аспектах хорової роботи, не розглядаючи її як цілісний багатокомпонентний процес, що потребує від хормейстера інтеграції різноманітних професійних компетенцій.

Мета дослідження. Метою цієї статті є визначення особливостей роботи з хоровим колективом на різних етапах підготовки музичного твору та виявлення ключових методичних підходів до організації ефективної роботи хорового колективу. Дослідження спрямоване на систематизацію сучасних методик роботи з хором та обґрунтування комплексного підходу

до організації репетиційного процесу, з урахуванням організаційних, технічних та художньо-інтерпретаційних аспектів роботи хормейстера.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Робота з хоровим колективом є складним багатоаспектним процесом, що потребує від хормейстера не лише спеціальних музичних знань та навичок, але й організаторських здібностей, психологічної компетентності та педагогічної майстерності. Як зазначає А. Бондаренко, «хоровий колектив є складною соціально-художньою системою, ефективність функціонування якої залежить від гармонійного поєднання організаційних, технічних та творчих чинників» (Бондаренко, 2017, с. 143). Розглянемо детальніше основні аспекти роботи з хоровим колективом, які визначають специфіку діяльності хормейстера.

Організаційно-підготовчий аспект роботи з хоровим колективом є фундаментом, на якому будується подальша вокально-хорова робота. Цей етап включає комплектування хору, визначення його типу та виду, розподіл голосів за партіями, планування репетиційного процесу та формування репертуару. В. Антонюк підкреслює, що «правильна організація роботи хорового колективу на початковому етапі значною мірою визначає його подальшу творчу успішність» (Антонюк, 2007, с. 86).

Одним із ключових аспектів підготовчого етапу є формування хорових партій з урахуванням тембральних характеристик голосів виконавців. Т. Смирнова зазначає, що «розподіл співаків за хоровими партіями повинен здійснюватися з урахуванням не лише діапазону голосу, але й його тембральних особливостей, що є важливим фактором для досягнення тембральної однорідності хорової партії» (Смирнова, 2010, с. 74). Цей процес вимагає від хормейстера глибоких знань у сфері вокальної педагогіки та тонкого слухового відчуття.

Важливим компонентом організаційної роботи є формування репертуару хорового колективу. А. Бондар вказує на те, що «репертуар є потужним засобом художньо-естетичного виховання учасників хору та інструментом формування виконавської культури колективу» (Бондар, 2017, с. 73). При формуванні репертуару важливо враховувати виконавські можливості колективу, його технічний та художній рівень, а також перспективи творчого зростання.

Технічний аспект роботи з хоровим колективом охоплює широке коло питань, пов'язаних із формуванням вокально-хорових навичок: правильного звукоутворення, дихання, дикції, інтонації, ансамблю. М. Жишкович зазначає, що «формування технічної бази хорового колективу є тривалим процесом, який потребує систематичної роботи та методичної послідовності» (Жишкович, 2012, с. 18).

Особливу увагу в процесі технічної роботи з хором слід приділяти формуванню правильного звукоутворення. О. Прядко підкреслює, що «основою хорового звучання є правильно сформований співацький звук, який характеризується вільним, природним звучанням, округлістю та рівністю на всьому діапазоні» (Прядко, 2016, с. 35). Для досягнення якісного звукоутворення в хорі важливо проводити систематичну роботу над вирівнюванням регістрів, згладжуванням регістрових переходів та формуванням однорідного звучання на всьому діапазоні.

Важливим аспектом технічної роботи є формування навичок правильного співацького дихання. В. Антонюк зазначає, що «хорове дихання є основою виразного виконання, оскільки воно впливає не лише на якість звуку, але й на фразування, динаміку та агогіку» (Антонюк, 2007, с. 92). У процесі роботи з хором необхідно формувати навички ланцюгового дихання, що дозволяє досягти неперервності звучання хорової фрази.

Дикція та артикуляція є важливими компонентами хорової техніки, які забезпечують ясність та чіткість передачі словесного тексту. Т. Смирнова підкреслює, що «робота над дикцією в хорі має свою специфіку, пов'язану з необхідністю досягнення дикційної єдності всіх учасників ансамблю» (Смирнова, 2010, с. 112). У процесі роботи над дикцією важливо враховувати особливості фонетики мови, на якій виконується твір, та специфіку вимови в різних регістрах.

Інтонаційна точність є фундаментальною вимогою до хорового виконання. А. Бондаренко зазначає, що «чистота інтонації в хорі залежить не лише від розвитку слуху кожного співака, але й від розуміння ладо-функціональних зв'язків у музичному творі та вміння співвідносити своє звучання зі звучанням інших голосів» (Бондаренко, 2019, с. 78). Робота над

інтонацією має бути систематичною та включати вправи на розвиток гармонічного слуху, відчуття ладу та формування навичок ансамблевого співу.

Художньо-інтерпретаційний аспект роботи з хоровим колективом передбачає роботу над створенням художнього образу твору, розкриттям його емоційного змісту та втіленням авторського задуму. А. Бондаренко підкреслює, що «інтерпретація хорового твору є складним творчим процесом, який потребує від диригента глибокого розуміння музичного матеріалу, стильових особливостей твору та вміння передати своє бачення виконавцям» (Бондаренко, 2017, с. 144).

У процесі роботи над художньою інтерпретацією хорового твору важливу роль відіграє аналіз музичного матеріалу. В. Антонюк зазначає, що «детальний аналіз хорової партитури дозволяє диригенту виявити особливості композиторського стилю, зрозуміти структуру твору та визначити драматургічні кульмінації» (Антонюк, 2003, с. 87). На основі цього аналізу формується виконавська концепція твору, яка визначає характер звучання, динамічний план, темпові співвідношення та агогічні нюанси.

Важливим аспектом художньої роботи є вибір засобів музичної виразності, які найбільш точно відповідають стилю та характеру твору. Т. Смирнова підкреслює, що «кожен музичний стиль має свої виконавські традиції та особливості інтерпретації, які необхідно враховувати при роботі над хоровим твором» (Смирнова, 2010, с. 134). Це стосується характеру звуковедення, типу вібрато, особливостей фразування, артикуляції та динаміки.

Психологічно-педагогічний аспект роботи з хоровим колективом є не менш важливим, ніж музично-технічні аспекти. А. Бондаренко зазначає, що «хоровий колектив – це не лише музичний ансамбль, але й складна соціально-психологічна система, ефективність функціонування якої залежить від характеру взаємодії між її учасниками» (Бондаренко, 2019, с. 92). У цьому контексті важливу роль відіграє особистість диригента, його комунікативні навички та вміння створити сприятливу атмосферу для творчої роботи.

Комунікація між диригентом та хоровим колективом здійснюється через систему вербальних і невербальних засобів. О. Прядко

вказує, що «диригентський жест є основним засобом керування хоровим звучанням, який дозволяє передавати не лише технічні вказівки, але й художні наміри диригента» (Прядко, 2016, с. 37). Ефективність комунікації залежить від чіткості та виразності диригентських жестів, а також від здатності диригента вербально формулювати свої вимоги та пояснювати художні завдання.

Важливим аспектом педагогічної роботи з хоровим колективом є формування вокально-хорової культури виконавців. В. Антонюк підкреслює, що «процес формування вокально-хорової культури є тривалим і багатоаспектним, він включає не лише розвиток технічних навичок, але й формування естетичних критеріїв, розуміння стилевих особливостей різних епох та напрямів, а також розвиток музичного смаку» (Антонюк, 2001, с. 78).

Особливе значення у роботі з хоровим колективом має репетиційний процес, його структура та методична організація. А. Бондаренко зазначає, що «ефективність репетиційного процесу залежить від чіткого планування, методичної послідовності та раціонального використання часу» (Бондаренко, 2017, с. 65). У практиці хорової роботи виділяють кілька типів репетицій: ознайомчі, робочі, прогонні та генеральні, кожен з яких має свою специфіку та методичні особливості.

Важливим компонентом репетиційного процесу є розспівування хору, яке виконує не лише розігрівальну функцію, але й є засобом формування та вдосконалення вокально-хорових навичок. М. Жишкович підкреслює, що «система вокально-хорових вправ повинна бути спрямована на вирішення конкретних технічних завдань, актуальних для даного етапу роботи з хором» (Жишкович, 2012, с. 28). Під час розспівування важливо звертати увагу на формування єдиної манери звукоутворення, розвиток дихання, вирівнювання регістрів, роботу над дикцією та інтонацією.

Методика роботи над хоровим твором також має свою специфіку залежно від типу хорового колективу та рівня його підготовки. А. Бондар зазначає, що «підходи до роботи з професійним, аматорським та навчальним хором мають свої відмінності, зумовлені різним рівнем музичної підготовки виконавців та різними цілями діяльності колективу» (Бондар, 2017, с. 74). У роботі

з професійним хором більше уваги приділяється художній інтерпретації та нюансуванню, тоді як у роботі з аматорським колективом часто необхідно більше часу приділяти формуванню базових вокально-хорових навичок.

Сучасні тенденції в хоровому виконавстві ставлять перед диригентами нові виклики, пов'язані з ускладненням музичної мови, розширенням технічних прийомів хорового співу та інтеграцією різних культурних традицій. Т. Смирнова зазначає, що «сучасний хормейстер повинен володіти широким спектром технічних прийомів та методичних підходів, що дозволяють працювати з різностильовим репертуаром та адаптуватися до нових тенденцій у хоровому мистецтві» (Смирнова, 2010, с. 156). Це потребує постійного професійного розвитку та вдосконалення, вивчення нових методик та обміну досвідом з колегами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо особливостей роботи з хоровим колективом. Встановлено, що ефективна робота в хоровому колективі потребує від хормейстера гармонійного поєднання організаційних, технічних та художньо-інтерпретаційних компетентностей. Кожен з цих аспектів має свою специфіку та методичні особливості, але всі вони взаємопов'язані та спрямовані на досягнення спільної мети – створення високохудожнього виконання хорового твору.

Виявлено, що процес роботи з хоровим колективом включає три взаємопов'язані етапи: організаційно-підготовчий, технічний та художній. Організаційно-підготовчий етап передбачає комплектування хору, розподіл голосів за партіями, планування репетиційного процесу та формування репертуару. Технічний етап спрямований на формування вокально-хорових навичок: правильного звукоутворення, дихання, дикції, інтонації, ансамблю. Художньо-інтерпретаційний етап передбачає роботу над створенням художнього образу твору, розкриттям його емоційного змісту та втіленням авторського задуму.

Доведено, що якість звучання хору напряму залежить від умінь диригента створити сприятливий психологічний клімат у колективі, налагодити ефективну комунікацію з виконавцями та впровадити системний підхід до

репетиційного процесу. Комунікація між диригентом та хором колективом здійснюється через систему вербальних і невербальних засобів, ефективність якої залежить від особистісних якостей диригента, його педагогічної майстерності та комунікативних навичок.

Встановлено, що методика роботи з хором колективом має свою специфіку залежно від типу хору (професійний, аматорський, навчальний) та рівня підготовки виконавців. Це потребує від хормейстера гнучкості у виборі методичних прийомів, вміння адаптувати свої вимоги до можливостей колективу та здатності знаходити оптимальні шляхи для досягнення художньої мети.

Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері можуть бути: розробка

детальної методики роботи з хором колективами різного типу з урахуванням сучасних тенденцій у хоромому виконавстві; дослідження особливостей роботи над хоромими творами різних стилів та жанрів; вивчення психологічних аспектів взаємодії диригента та хоромого колективу; розробка інноваційних підходів до організації репетиційного процесу з використанням сучасних технологій; дослідження впливу національних вокальних традицій на формування звукового образу хору.

Також перспективним є дослідження проблеми підготовки майбутніх хормейстерів до роботи з різними типами хоромих колективів у контексті сучасних вимог до музичної освіти та інтеграції українського хоромого мистецтва до європейського культурного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): підручник. Київ: ЗАТ «Віпол», 2007. 174 с.
2. Антонюк В.Г. Постановка голосу: навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів. Київ: Українська ідея, 2010. 68с.
3. Антонюк В.Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: монографія. Київ: Українська ідея, 2001. 144с.
4. Антонюк В.Г. Формування української вокальної школи: історикокультурний аспект: дослідницька праця. Київ: Українська ідея, 2003. 124 с.
5. Бондар А. Хорове виспівування: основні принципи. Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2017. Вип. 152. С. 71-75.
6. Бондаренко А.В. Інтелектуально-творчий розвиток студентів у класі хоромого диригування : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2019. 160 с.
7. Бондаренко А.В. Основні принципи диригентсько-хоромого навчання. Наукові записки. редкол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Кропивницький, 2017. Вип. 152. С. 141-145.
8. Бондаренко А.В. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент диригентсько-хоромої підготовки: метод. реком. Кривий Ріг, 2017. 93 с.
9. Жишкович М. Основи вокально-педагогічних навичок. Методичні поради для студентів вокальних факультетів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Львів, 2012. 43 с.
10. Прядко О.М. Розвиток співацького голосу. Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. 2016. № 8. С. 33-38
11. Смирнова Т.А. Хорознавство (історія, теорія, методика): навч. посібник. Харків: ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. 180 с.

REFERENCES:

1. Antoniuk, V.H. (2007). Vokalna pedahohika (solnyi spiv) [Vocal pedagogy (solo singing)]. Kyiv: ZAT «Vipol» [in Ukrainian].
2. Antoniuk, V.H. (2010). Postanovka holosu: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh muzychnykh navchalnykh zakladiv [Voice training: a textbook for students of higher musical educational institutions]. Kyiv: Ukrainska ideia [in Ukrainian].
3. Antoniuk, V.H. (2001). Ukrainska vokalna shkola: etnokulturolohichnyi aspekt: monohrafiia [Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect: monograph]. Kyiv: Ukrainska ideia [in Ukrainian].
4. Antoniuk, V.H. (2003). Formuvannia ukrainskoi vokalnoi shkoly: istoryko-kulturnyi aspekt: doslidnytska pratsia [Formation of the Ukrainian vocal school: historical and cultural aspect: research work]. Kyiv: Ukrainska ideia [in Ukrainian].

5. Bondar, A. (2017). Khorove vyspivuvannia: osnovni pryntsypy [Choral singing: basic principles]. *Naukovi zapysky Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* – Scientific notes of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, 152, 71-75 [in Ukrainian].
6. Bondarenko, A.V. (2019). Intelktualno-tvorchyi rozvytok studentiv u klasi khorovoho dyryhuvannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Intellectual and creative development of students in the class of choral conducting: teaching guide]. Kryvyi Rih: KDPU [in Ukrainian].
7. Bondarenko, A.V. (2017). Osnovni pryntsypy dyryhentsko-khorovoho navchannia [Basic principles of conductor-choral training]. *Naukovi zapysky*, 152, 141-145. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
8. Bondarenko, A.V. (2017). Samostiina robota studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv yak vazhlyvyi element dyryhentsko-khorovoi pidhotovky: metod. rekom [Independent work of students of higher educational institutions as an important element of conductor-choral training: methodical recommendations]. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
9. Zhyshkovych, M. (2012). Osnovy vokalno-pedahohichnykh navykiv. *Metodychni porady dlia studentiv vokalnykh fakultetiv vyshchych navchalnykh zakladiv kultury i mystetstv III-IV rivniv akredytatsii* [Fundamentals of vocal-pedagogical skills]. Lviv [in Ukrainian].
10. Priadko, O.M. (2016). Rozvytok spivatskoho holosu [Development of the singing voice]. *Naukovi zapysky Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka*, 8, 33-38 [in Ukrainian].
11. Smyrnova, T.A. (2010). Khoroznavstvo (istoriia, teoriia, metodyka): *navch. posibnyk* [Choral studies (history, theory, methodology): textbook]. Kharkiv: KhDPU im. H.S. Skovorody [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 07.11.2025